

Tartu Ülikool
Psühholoogia instituut

Maarja Liba

**JOOBES OODATAVA EKSPLIITSITSE JA IMPLITSITSE
ISIKSUSEMUUTUSE MÕJU ALKOHOLI TARBIMISELE**

Uurimistöö

Juhendaja: Andero Uusberg, PhD

Läbiv pealkiri: Joobeootuste mõju alkoholi tarbimisele

Tartu 2016

Lühikokkuvõte

JOOBES OODATAVA EKSPLIITSITSE JA IMPLITSITSE ISIKSUSEMUUTUSE MÕJU ALKOHOLI TARBIMISELE

Antud uurimistöö eesmärk oli uurida seoseid isiksuseomadusi puudutavate implitsiitsete ja eksplitsiitsete joobeootuste vahel ning võrrelda nende võimet ennustada eneseraporteeritud alkoholi tarbimise mustrit. Valim koosnes 54 katseisikust vanuses 19-47. Eksplitsiitse isiksuse ja joobeootuste mõõtmiseks kasutati kohandatud lühiskaalat (*National Character Survey*, NCS). Implitsiitsete ootuste mõõtmiseks kasutati ühe-plokilist implitsiitsete assotsiatsioonide testi (IAT), millega hinnati assotsiatsioonide tugevust joobeseisundi ja Suure Viisiku isiksuseomaduste vahel. Korrelatsioonianalüüsi tulemusel leiti, et implitsiitsete ja eksplitsiitsete joobeootuste vahel ei esine seoseid. Seoste puudumine vihjab, et eksplitsiitsed ja implitsiitsed meetodid mõõdavad erinevaid isiksuseomadustega seotud aspekte. Regressioonianalüüs näitas, et joobeootused ennustavad alkoholi tarbimisega kaasnevaid probleeme eksplitsiitse avatuse ja implitsiitse ekstravertsuse raames.

Märksõnad: eksplitsiitsed joobeootused, implitsiitsed joobeootused, isiksuseomadused, joomismuster, IAT

Abstract

**IMPLICIT AND EXPLICIT EXPECTANCIES OF ALCOHOL-INDUCED
PERSONALITY CHANGE IN RELATION TO ALCOHOL CONSUMPTION**

The aim of this study was to research the connection between implicit and explicit alcohol expectancies on the level of personality traits and to compare their ability to predict the self-reported alcohol consumption pattern. The sample consisted of 54 people aged 19 to 47. The National Character Survey (NCS) was used to measure explicit personalities and alcohol expectancies. In order to measure implicit expectancies a one-block Implicit Association Test (IAT) was used, which measured the strengths of associations between intoxication and the Big Five personality traits. According to the correlation analysis there are no connections between implicit and explicit alcohol expectancies. This implies, that explicit and implicit methods measure different aspects of personality traits. The regression analysis showed that in the case of explicit openness and implicit extraversion alcohol expectancies predict the problems related to alcohol consumption.

Keywords: explicit alcohol expectancies, implicit alcohol expectancies, personality traits, drinking pattern, IAT

Sissejuhatus

Alkoholi tarbimine varieerub kultuuriti, individuaalselt ning ka isiku erinevatel eluetappidel (Jones, Corbin & Fromme, 2001). Maailma Terviseorganisatsiooni sõnul mõjub liigne alkoholi tarbimine ühiskonnale sotsiaalselt ja majanduslikult koormavalt (World Health Organization, 2015). Alkoholi kuritarvitamine on seotud mitmete negatiivsete nähtustega nagu näiteks haigused, õnnetused, tapmised, perevägivald jne. Eesti Tervise Arengu Instituudi tellimisel tehtud uuringu kohaselt tarbisid Eesti täiskasvanud elanikud 2014. aastal absoluutalkoholi inimese kohta arvestatuna 11,7 liitrit. Hinnanguliselt kaotas 2014. aastal Eestis alkoholi liigtarbimise tõttu elu 703 inimest (Orro, *et.al*, 2015). Nende riskide maandamiseks on oluline mõista, miks inimesed alkoholi tarbivad.

Üks alkoholi tarbimist mõjutavaid mehhanisme on alkoholi mõjuga seotud ootused. Goldmani (1999) kohaselt on joobeootused õpitud seosed alkoholi tarbimise ja seda saatvate stiimulite ning joobeseisundi tagajärgede vahel (nagu viidatud Jajodia & Earleywine, 2003). Joobeootuste teooria seletatab alkoholi tarbimist sellega, et inimestel on ootused alkoholi tarbimisega kaasnevatele tulemustele ning alkoholi tarbitakse selleks, et soovitud tulemusi kogeda (Jones, Corbin & Fromme, 2001). Joobeootusi käsitletakse kui struktuure pikaajalises mälus, mis mõjutavad praegust ja tulevast alkoholitarbimist juhtivaid kognitiivseid protsesse (Jones, Corbin & Fromme, 2001).

Üks joobeootuste liik on ootused seoses isiksuseomaduste muutustega. Goldman ja kolleegid (1999) on öelnud, et inimesed joovad selleks, et muuta, vähemalt ajutiselt, enda isiksust (nagu viidatud Uusberg, Mõttus, Kreegipuu, Allik, 2012). Uusbergi ja teiste poolt läbiviidud uuringu tulemused näitavad, et noored mehed ootavad, et pärast 2-4 standardjoogi tarbimist, väheneb meelekindlus ja suureneb ekstravertsus, nad on mõnevõrra rohkem avatud kogemustele ning muutuvad natuke neurootilisemaks (2012).

Joobeootuste mõõtmiseks on peamiselt kasutatud enesekohaseid küsimustikke, mis sobivad hästi eksplitsiitsete ehk teadvustatud ootuste tuvastamiseks. Joobeootused võivad aga olla ka implitsiitsed ehk teadvustamatud ja automaatselt aktiveeruvad (Jajodia & Earleywine, 2003). Võib oletada, et implitsiitsed protsessid juhivad käitumist joobeolekus isegi enam kui tavaolekus (Moss & Albery, 2009). Alkoholi

psühhofarmakoloogilised omadused muudavad regulatoorse kontrolli mehhanismid nõrgemaks ning joobe suurenedes lülitatakse teadlikud kontrolli mehhanismid järkjärgult välja. Teisisõnu, eksplitsiitsete, tahtlike ja teadlike protsesside võimekus väheneb. Seega on joomiskäitumise paremaks ennustamiseks oluline mõõta ka joobeootuste aluseks olevaid implitsiitseid protsesse (Jajodia & Earleywine, 2003). Implitsiitsed meetodid vähendavad teadlikku kontrolli vastuste andmise protsessi üle, teadlikku kavatsuse rolli, eneserefleksiooni ning tahtlikke protsesse. Implitsiitsete meetoditega võib pääseda ligi ka informatsioonile, mis ei ole inimesele tavaolekus kättesaadav (Nosek, Greenwald & Banaji, 2007).

Kõige usaldusväärsem meetod implitsiitsete hoiakute mõõtmiseks on implitsiitsete assotsiatsioonide test (IAT; Greenwald, McGhee & Schwartz, 1998). IAT mõõdab assotsiatsioonide tugevust kategooriate vahel. Ülesande täitmiseks tuleb uuritavaal liigitada nelja kategooria alla käivaid eksemplare kasutades, ainult kahte vastuse valikut (kummagi valiku alla kuulub kaks kategooriat neljast). IAT loogika järgi on lihtsam eksemplare liigitada siis, kui kategooriad, mis on sama valiku all, on tugevalt omavahel seostunud ning raskem liigitada siis, kui seosed kategooriate vahel on nõrgemad. Liigitamise lihtsust näitavad nii vastamise kiirus kui ka vigade arv vastamisel (Nosek, Greenwald & Banaji, 2007). Senised IAT joobeootuste uuringud (näiteks Jajodia ja Earlywine 2003) on lähtunud spetsiifilisematest ootustekäsitlustest. Antud töös kasutati IATi isiksusega seotud joobeootuste uurimiseks.

Käesolevas töös kombineeriti autorile teadaolevalt esmakordselt kaks eelnevalt kirjeldatud uuenduslikku lähenemist alkoholiga seotud joobeootuste uurimiseks. Esiteks uuritakse joobeootusi isiksuseomaduste tasandil. Teiseks uuritakse neid nii implitsiitsel kui eksplitsiitsel kujul. Uurimistöö eesmärgiks on välja selgitada, kuivõrd aitab taoline lähenemine joomiskäitumist mõista. Sellest tulenevalt vaatleb töö kaht uurimisküsimust. Esiteks tahame teada, kas implitsiitsed joobeootused erinevad eksplitsiitsetest joobeootustest. Selleks vaatleme eksplitsiitsete ja implitsiitsete joobeootuste vahelisi korrelatsioone. Madala korrelatsiooni korral saame eeldada, et meetodid mõõdavad erinevaid joobeootusega seotud aspekte. Teiseks küsime, millised eksplitsiitsed ja implitsiitsed ootused ennustavad joomismustrit (joodud kogust, riskantse joomise ja probleemide sagedust). Kui implitsiitsel tasandil mõõdetud joobeootuse aspektid a) erinevad eksplitsiitsetest ja b) ennustavad iseseisvalt

Joobeootuste mõju alkoholi tarbimisele

joomiskäitumist, siis võib implitsiitseid isiksuseomaduste muutuse ootusi pidada oluliseks joobeootuste tahuks.

Autori panus

Juhendaja Andero Uusberg koostas katseplaani ning kirjutas IAT katse programmi. Temalt saadud info põhjal on kirjutatud meetodi osa. Koos Stella Kertiga kogusime mõlema uurimistöö jaoks korraga andmeid. Tegelesime katseisikute leidmisega, IAT katse läbiviimisega ning aitasime juhendajat stiimulite valiku ning katseplaani koostamisega. Jälgides juhendaja nõuandeid valisin meetodid analüüsiks, viisin läbi analüüsi ning koostas in uurimistöö teksti.

Meetod

Valim

Valim koosnes 54 katseisikust, kellest 14 olid mehed ja 40 naised. Kõige noorem katses osaleja oli 19aastane ja kõige vanem 47. Katseisikute keskmine vanus oli 24,7 aastat (SD=7,19). Katses osales 3 keskharidusega, 3 kutseharidusega inimest, 35 inimest, kellel oli bakalaureusekraad omandatud või omandamisel ja 12 magistri- või doktorikraadiga inimest.

Katseisikute leidmiseks kasutasime Tartu Ülikooli meililiste, sotsiaalmeedia kanaleid ja isiklikke tutvusi. Katses osalemine oli vabatahtlik. Katseisikutel oli võimalik katses osalemise eest saada katsepunkte. Käesoleva uurimistöö andmed koguti vahemikus aprill 2014 – mai 2014.

Muutujad ja mõõdikud

Uurimuse jaoks kogutud andmed jaotuvad eksplitsiitseteks ja implitsiitseteks. Esiteks mõõtsime vastaja demograafilisi omadusi (sugu, vanus, haridustase). Katseisikute eksplitsiitse isiksuse ning eksplitsiitse isiksusega seotud joobeootuste mõõtmiseks kasutasime kohandatud isiksuse lühiküsimustikku National Character Survey (Terracciano et al., 2005), edaspidi NCS. NCS on lühiküsimustik, mis koostati algselt selleks, et välja selgitada, millised on eri kultuuride tüüpilised liikmed. Test koosnes kolmekümnest vastandlikust omadustepaarist, mida mõõdetakse 5-pallilise Likerti tüüpi skaalaga. Iga omadustepaar mõõdab üht Suure Viisiku (McCrae & John, 1992) alaskaalat.

NCS testi täitsid katseisikud kahe erineva juhendi järgi. Esimeses juhendis paluti kirjeldada skaalade abil ennast tavapärasel olekus. Teises paluti kasutada samu skaalalasi enda iseloomustamiseks mõõdukas joober. Mõõduka joober all paluti silmas pidada seisundit, mis tekib pärast mitme alkohoolse joober tarbimist ning mida katseisikud iseloomustaksid sõnaga “purjus”.

Veel mõõtsime alkoholi tarbimismustrit (sagedus, kogus, raske joomise sagedus, probleemide sagedus) alkoholi tarbimismustri küsimustikuga, mille koostas Andero Uusberg alkoholi uurimise ekspertide soovist lähtuvalt (Dawson & Room, 2000). Katseisikutel paluti määrata kui sageli ja mis kogustes nad erinevaid alkohoolseid jooke tarbivad. Vastusevariandid olid: peaaegu iga päev; 3-4 korda nädalas; 1-2 korda nädalas; 2-3 korda kuus; kord kuus; 6-11 korda aastas; 1-5 korda aastas; mitte kordagi. Samuti küsiti katseisikute käest kui sageli nad puutuvad kokku alkoholi poolt põhjustatud probleemidega (õnnetused; kahlused; probleemid suhetes lähedaste, sõprade või tuttavatega; probleemid töö- ja eraelus; terviseprobleemid).

Implitsiitsete joober mõju ootuste mõõtmiseks kasutasime multidimensionaalset (Gattol, Sääksjärvi, & Carbon, 2011) üheplokkilist IATi (Zinkernagel, Hofmann, Dislich, Gschwendner, & Schmitt, 2011).

IAT mõõdab assotsiatsioonide tugevust teatud hoiaku objektide ja hoiaku omaduste vahel. Hoiaku objektiks oli selles uuringus jooberseisund, mida tähistasid vastandlikud kategooriad “purjus” ja “kaine”. Mõlemad kategooriad olid esindatud kolme eksemplarina. Kategooria “purjus” eksemplarid olid *vein*, *viin* ja *õlu*. Kategooria “kaine” eksemplarid olid *vesi*, *piim* ja *tee*. Eksemplarstiimulid valiti võrdsustatud pikkuse ja esinemissageduse alusel.

Omaduste kategooriad jaotusid Suure Viisiku isiksuseomaduste järgi neurootilisuse, ekstravertsuse, avatuse, sotsiaalsuse ja meelegendlusega seotud paaridesse. Neurootilisuse kategooriapaar oli “rahulik” ja “närviline”, mille alla kuulusid eksemplarid: *mõnus* ja *ärev*, *stabiilne* ja *pinges*, *lõõgastunud* ja *ärritunud*. Ekstravertsuse kategooriapaar oli “seltsiv” ja “kinnine” mille alla kuulusid eksemplarid: *lõbus* ja *tõsine*, *sõbralik* ja *häbelik*, *jutukas* ja *vaikne*. Avatuse kategooriapaar oli “uudishimulik” ja “kitsarinnaline”, mille alla kuulusid eksemplarid: *leidlik* ja *jäik*, *huvituv* ja *piiratud*, *avatud* ja *tagurlik*. Sotsiaalsuse kategooriapaar oli “abivalmis” ja “enesekeskne”, mille alla kuulusid eksemplarid: *arvestav* ja *isekas*, *lahke* ja *ülbe*, *leplik*

Joobeootuste mõju alkoholi tarbimisele

ja *jonnakas*. Meelekindluse kategooriapaar oli “kannatlik” ja “püsimatu”, mille alla kuulusid eksemplarid: *korralik* ja *kärsitu*, *kaalutlev* ja *kiirustav*, *hoolikas* ja *lohakas*.

Isiksusetermine allikateks olid olemasolevad lühitestid (NCS) ja Tartu Ülikooli eksperdid. Stiimulite valikutel lähtuti järgnevatest kriteeriumitest: et eksemplaride seas ei oleks liitsõnu; sõnad ei oleks eitavas vormis; eksemplarid ei oleks kategooriasildiga sarnased; oleks minimaalselt võõrsõnu; eksemplarid oleks võimalusel võrdsustatud sõnade pikkuse ja esinemissageduse alusel. Sõnade esinemissageduse kontrollimiseks kasutati “Eesti kirjakeele sagedussõnastikku” (Kaalep, Muischnek, 2002).

IAT katse koosnes kuuest plokist, mis esitati alati samas järjekorras: joove, neurootilisus, ekstravertsus, avatus, sotsiaalsus, meelekindlus. Iga ploki alguses oli üheksa harjutusstiimulit. Katse algas ainult hoiaku objektiga seotud stiimuleid sisaldava plokiga, milles oli 36 esitust. Järgnevate plokkide jooksul esitati hoiaku objekti ja omaduste stiimuleid läbisegi, kumbagi 36 korda (12 unikaalset stiimulit, igal 6 kordust). Iga uue ploki alguses oli lisaks harjutusesitusele ka 18 esitust, kus tuli kategoriseerida ainult hoiaku omadustega seotud stiimuleid, et tekitada uus assotsiatsioon.

Stiimulite järjekord ühe ploki siseselt oli koostatud juhuslikult järgides kahte põhimõtet. Esiteks võisid stiimulid ühele ekraanipoolle ilmuda järjest kuni kolmel korral. Teiseks, üht tüüpi stiimulit võis järjest esitada kuni kolm korda.

Ekraan oli tumehall (0.85 cd/ m^2) ning oli jaotatud helelda ($48,0 \text{ cd/ m}^2$) joonega vertikaalselt kaheks. Stiimulid ilmusid ekraanipoolte keskele. Omaduste kategooriasildid ja stiimulid olid helerohelised, objekti kategooriasildid ja stiimulid helehallid ($48,0 \text{ cd/ m}^2$). Omaduste kategooriasildid ilmusid ekraanipooli lahutava vertikaalse joone otstes. Sotsiaalselt soovitam omadusepoolus oli alati vasakul (näiteks rahulik). Objekti esituskorral ilmusid ekraani ülaserava “kaine-purjus” ja alaserva “purjus-kaine” kategooriasildid. Ekraani ülemine pool oli kooskõlas olukorraga, kus joobeseisund seostus isiksuse positiivsete aspektidega. Alumine pool oli aga vastupidi kooskõlas olukorraga, kus joobeseisund seostus isiksuse negatiivsete aspektidega.

Katseisiku ülesanne oli kategoriseerida ilmunud stiimuleid peos hoitava arvutihiire vasaku või parema nupuga. Hiire nuppude vajutamiseks kasutas katseisik kummagi käe põialt. Objekti kategooriate puhul sõltus nupuvalik ekraanil oleva stiimuli asukohast, omaduste kategooria puhul nupuvalik sellest ei sõltunud. Vale vastuse korral

Joobeootuste mõju alkoholi tarbimisele

värvus stiimul punaseks (14.8 cd/ m^2) kuni osaleja andis õige vastuse. Reaktsiooniajana võeti arvesse õige vastuse andmiseni kulunud aeg.

Katseesituse alguses ilmus 0,5 sekundiks ekraanile fikstsioonirist, seejärel stiimul kuni õige vastuse andmiseni. Katseesituste vahel oli varieeruva pikkusega paus (250 - 750 ms).

Protseduur

Andmete kogumine toimus kahes osas. Kõigepealt vastasid katseisikud Tartu Ülikooli psühholoogia instituudi internetipõhiste veebiuringute keskkonnas (kaemus.psych.ut.ee) Short Five (Konstabel, Lönnqvist, Walkowitz, Konstabel, & Verkasalo, 2012), NCS ja joomiskäitumise kohta käivatele küsimustikele. Seejärel palusime kahel katseisikule lähedasel inimesel täita katseisiku kohta NCS küsimustiku. Antud uurimuse jaoks ei kasutatud Short Five ja kaaslaste poolt täidetud küsimustikest saadud andmeid.

Katse teises pooles osalemiseks paluti katseisikutel tulla Tartu Ülikooli psühholoogia instituudi õppehoonesse, kus kontrollitud tingimustes viidi läbi IAT. IATis osalemine võttis aega keskmiselt pool tundi. Katseisikutele anti juhised katse läbiviimise korrast. Katse alguses oli harjutusplokk, mille käigus viibis eksperimentaator ruumis ja pärast mida oli katseisikutel võimalik küsida täpsustavaid küsimusi. Pärast seda eksperimentaator lahkus ning katseisik viibis katse toimumise ajal ruumis üksi. Katseisikud istusid ekraanist fikseeritud kaugusel ja kasutasid vastuste andmiseks hiireklahve. Pärast IATi sooritamist oli katseisikutel võimalus tutvuda katse tulemuste põhjal moodustunud graafikuga, millel oli kujutatud assotsiatsiooni tugevus joobeseisundi ja isiksuseomaduste vahel.

Andmeanalüüs

IAT skoori arvutas välja juhendaja poolt kirjutatud programm täiendatud IAT skoorimisalgoritmi (Greenwald, Nosek, & Banaji, 2003) eeskujul. Analüüsiti ainult vastuseid hoiaku omaduste kategooria stiimulitele. Jäeti välja esitused, kus reageeriti kiiremini kui 300ms või aeglasemalt kui 6s (sealhulgas esitused, kus katseisik tegi algselt vea). Arvutati välja ekraani ülemisel poolel esitatud omaduste kategooria stiimulite keskmine reaktsiooniaeg, alumisel poolel esitatud omaduste kategooria stiimulite reaktsiooniaeg ning mõlema poole ühine standardhälve. IAT efekti leidmiseks lahutati ülemine reaktsiooniaeg alumisest ja jagati tulemus standardhålbega.

Joobeootuste mõju alkoholi tarbimisele

Positiivne IAT efekt näitab joobe seostumist isiksusejoonte positiivsema pooluse ja negatiivne efekt negatiivsema poolusega.

Implitsiitsete ja eksplitsiitsete isiksuseomadustega seotud joobe ootuste omavaheliste seoste uurimiseks kasutati Spearmani korrelatsioonianalüüsi. Alkoholi tarbimismustri seoste kaardistamiseks implitsiitsete ja eksplitsiitsete joobeootustega kasutati regressioonianalüüsi. Täpsemalt joodava koguse ning riskantse joomise sageduse ennustamiseks kasutati mitmest lineaarset regressioonimudelit. Alkoholiga seotud probleemide esinemise ennustamiseks kasutati binaarset logistilist regressiooni. Andmeid analüüsiti programmiga IBM SPSS Statistics 21.0 (kirjeldav statistika, korrelatsioonianalüüs, regressioonianalüüs).

NCS küsimustike sisereliaabluse mõõtmiseks kasutati Cronbachi alfa. IAT sisereliaabluse mõõtmiseks Spearman-Brown koefitsienti. IAT puhul jaotati iga hoiaku omadust puudutavad katseesitused kahte rühma esitusjärjestuse alusel: paaris järjekorranumbriga esitused ühes rühmas ning paaritu järjekorranumbriga esitused teises rühmas. Kummagi esituste rühma jaoks leiti IAT skoor ning nende skooride põhjal leiti Cronbachi alfa.

Tulemused

Eksplitsiitse isiksuse ja joobeootuste puhul arvutati Cronbachi alfa välja iga isiksuseomaduse skaala kohta. Üks skaala koosnes kuuest küsimusest. IAT puhul arvutati välja Spearman-Brown koefitsient. Tulemused on näha Tabelis 1.

Tabel 1

Mõõdikute sisereliaablus

	Cronbachi alfa		Spearman-Brown
	Isiksus	Eskplitsiitne joobeootus	Implitsiitne joobeootus
Neurootilisus	.684	.622	.126
Ekstravertsus	.771	.806	.151
Avatus	.632	.669	-.145
Sotsiaalsus	.612	.448	.295
Meelekindlus	.711	.739	-.550

Joobeootuste mõju alkoholi tarbimisele

Korrelatsioonianalüüsi eesmärk oli uurida implitsiitsete ja eksplitsiitsete joobeootuste omavahelisi seoseid. Selleks viidi läbi Spearmani korrelatsioonianalüüs tavaoleku isiksusekirjelduste, eksplitsiitsete joobeootuste ning implitsiitsete joobeootuste vahel. Analüüsi tulemusi saab näha Tabelis 2. Tulemused näitavad, et eksplitsiitsete ja implitsiitsete joobeootuste vahel ei ole statistiliselt olulisi seoseid. Eksplitsiitse isiksuse ja eksplitsiitsete joobeootuste vahel on olemas statistiliselt olulised seosed. Eksplitsiitse isiksuse ning implitsiitsete joobeootuste vahel leidis seos ekstraversuse raames.

Tabel 2

Korrelatsioonid isiksuseomaduste raames

	Isiksus-eksplitsiitne ootus	Isiksus-implitsiitne ootus	Eksplitsiitne- implitsiitne ootus
Neurootilisus	.495**	.176	.156
Ekstraversus	.374**	.296*	.012
Avatus	.431**	-.071	.022
Sotsiaalsus	.367**	.056	-.115
Meelekindlus	.290*	.060	-.051

** Korrelatsioon on statistiliselt oluline tasemel 0.01

* Korrelatsioon on statistiliselt oluline tasemel 0.05

Regressioonianalüüsiga uuriti, kui hästi eksplitsiitsed ja implitsiitsed isiksuseomadused ennustavad erinevaid joomiskäitumise aspekte. Ennustatavateks joomiskäitumiste tunnusteks olid joodud kogus, riskantse joomise sagedus ning alkoholiga seotud probleemide sagedus. Joodud koguse andmeteks olid aastas tarbitud standardjookide arv. Riskantse joomise andmete saamiseks jagasime päevade arvu, mil katseisikud tarbisid üle nelja standardjoogi, päevade arvuga, mil katseisikud olid joobes. Mõlema joomiskäitumise ennustamiseks kasutati mitmest lineaarset regressioonimudelit. Tulemused näitasid, et ükski mudelis kasutatud sõltumatu muutuja ei omanud statistilist mõju joodud kogusele (Tabel 3) ega riskantse joomise sagedusele (Tabel 4).

Tabel 3

Regressioonimudel joodud koguste kohta

	Standardiseeritud beeta	<i>p</i>
Eksplitsiitne joobeootus N	.036	.878
Eksplitsiitne joobeootus E	.133	.527
Eksplitsiitne joobeootus O	-.119	.544
Eksplitsiitne joobeootus A	-.056	.782
Eksplitsiitne joobeootus C	-.146	.359
Implitsiitne joobeootus N	.163	.302
Implitsiitne joobeootus E	-.242	.119
Implitsiitne joobeootus O	-.015	.921
Implitsiitne joobeootus A	-.048	.759
Implitsiitne joobeootus C	-.020	.893

N=neurootilisus; E=eksplitsiitsus; O=avatus; A=sotsiaalsus; C=meelekindlus

Tabel 4

Regressioonimudel riskantse joomise kohta

	Standardiseeritud beeta	<i>p</i>
Eksplitsiitne joobeootus N	-.101	.667
Eksplitsiitne joobeootus E	-.113	.592
Eksplitsiitne joobeootus O	-.092	.640
Eksplitsiitne joobeootus A	.196	.337
Eksplitsiitne joobeootus C	-.017	.916
Implitsiitne joobeootus N	-.071	.650
Implitsiitne joobeootus E	.057	.710
Implitsiitne joobeootus O	-.044	.771
Implitsiitne joobeootus A	.266	.099
Implitsiitne joobeootus C	-.004	.981

N=neurootilisus; E=eksplitsiitsus; O=avatus; A=sotsiaalsus; C=meelekindlus

Alkoholiga seotud probleemide arv oli katseisikute vahel ebaühtlaselt jaotunud. Olemasolevatest andmetest moodustati kaks gruppi: vähe probleeme (N=29) ja palju

Joobeootuste mõju alkoholi tarbimisele

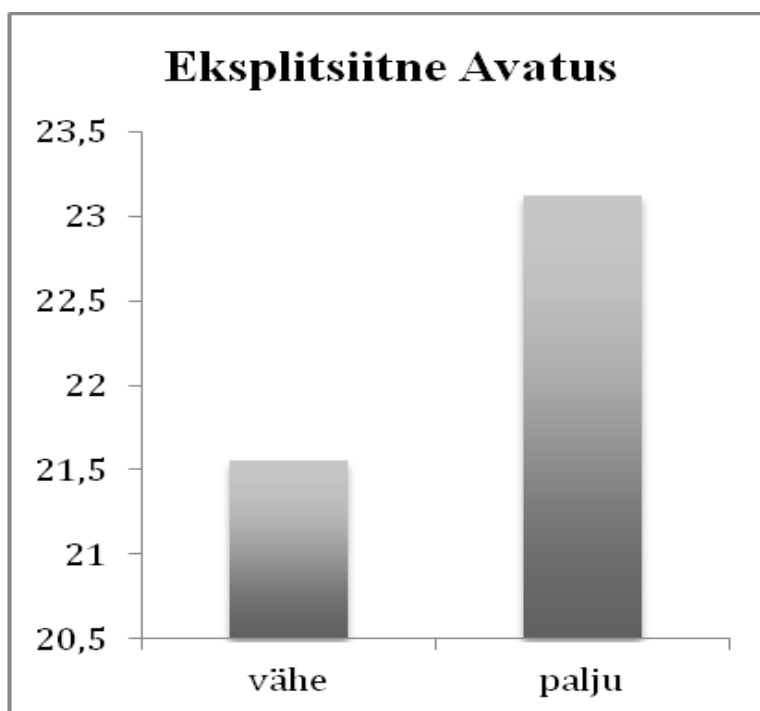
probleeme (N=25). Grupi “vähe probleeme” moodustasid katseisikud, kellel oli 0-3 probleemi aastas. Grupi “palju probleeme” moodustasid katseisikud kelle probleemide arv aastas jäi 6 ja 54 vahele. Binaarne logistiline regressioonianalüüs viidi läbi selleks, et uurida, millist efekti omavad eksplitsiitsed ja implitsiitsed isiksusega seotud joobeootused joomisega kaasnevatele probleemidele. Logistiline regressioonimudel oli statistiliselt oluline $\chi^2(10) = 24.555$, $p < .006$. Mudel seletas 48,8% (Nagelkerke R2) probleemide dispersiooni ja klassifitseeris õigesti 81,5% juhtudest. Kümnest sõltumatust tunnusest olid statistiliselt olulised avatusega seotud eksplitsiitne joobeootus ja ekstraversuse kohta käiv implitsiitne joobeootus (nagu näidatud Tabelis 5). Suurem eksplitsiitne avatuse skoor oli seotud suurenenud tõenäosusega, et joomisega kaasneb palju probleeme (Joonis 1). Suurenenud implitsiitse ekstraversuse skoor seostub tõenäosusega, et joomisega kaasneb vähem probleeme (Joonis 2).

Tabel 5

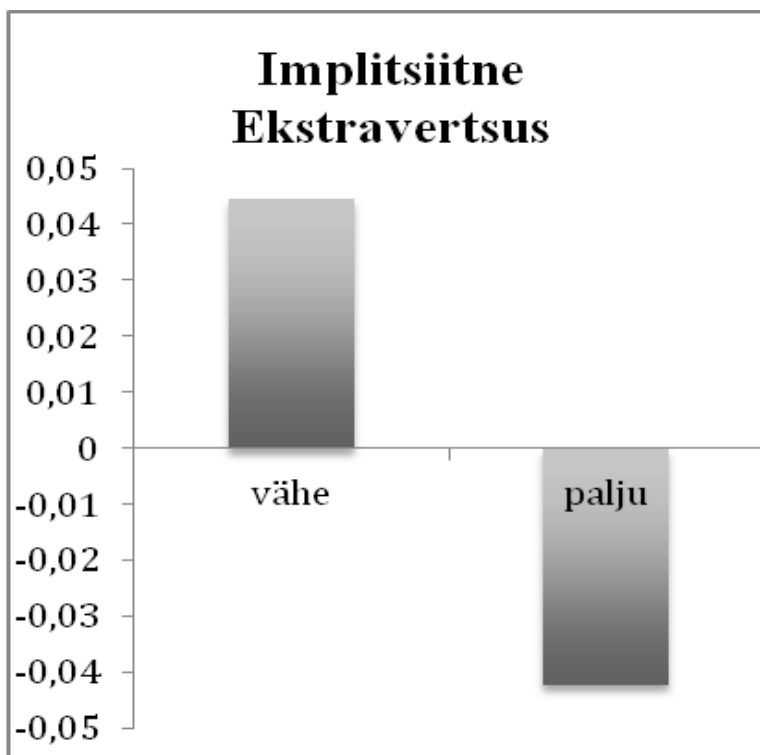
Regressioonimudel alkoholiga seotud probleemide kohta

	Wald	<i>p</i>	Šansside suhe
Eksplitsiitne joobeootus N	.001	.977	.995
Eksplitsiitne joobeootus E	.028	.866	1.023
Eksplitsiitne joobeootus O	4.318	.038	1.465
Eksplitsiitne joobeootus A	2.687	.101	.709
Eksplitsiitne joobeootus C	3.583	.058	.809
Implitsiitne joobeootus N	.008	.927	1.213
Implitsiitne joobeootus E	5.209	.022	.003
Implitsiitne joobeootus O	1.751	.186	.034
Implitsiitne joobeootus A	.833	.361	7.492
Implitsiitne joobeootus C	2.575	.109	31.829

N=neurootilisus; E=eksplitsiitsus; O=avatuse; A=sotsiaalsus; C=meelekindlus

Joonis 1: Eksplitsiitse avatuse näitaja jaotumine probleemigruppide raames

Joonis 2: Implitsiitse ekstravertsuse jaotumine probleemigruppide raames

Arutelu

Antud töös kasutati esmakordselt IATi isiksuseomadustega seotud joobeootuste mõõtmiseks. Uurimuse üks eesmärkidest oli teada saada, kuidas on omavahel seotud implitsiitsed ja eksplitsiitsed isiksuseomadustega seotud joobeootused. Teiseks uuriti, kas ja kuidas ennustavad implitsiitsed joobeootused lisaks eksplitsiitsetele alkoholi tarbimisega seotud käitumist.

Esimese küsimusteringi analüüsi tulemused näitavad, et implitsiitsed ootused ei lange kokku eksplitsiitsete ootustega. Korrelatsiooni puudumine võib tähendada, et meetodid mõõdavad erinevaid joomiskäitumise aspekte ning implitsiitne meetodika tabab variatiivusust, mida eksplitsiitne meetodika ei taba. Kuna implitsiitne joobeootus ei seostu otseselt isiksusega, võivad implitsiitsed meetodid olla paremad isiksusega seotud joobeootuste mõõtmiseks. IATi puhul ei lähtu katseisikud vastates enda igapäevasest isiksusest.

Konstruktid, mida eksplitsiitsed ja implitsiitsed meetodid mõõdavad, võivad olla üksteisest sõltumatud (Hofmann, Gschwendner, Nosek, & Schmitt, 2005). Eksplitsiitsete meetodite poolt uuritud käitumine ja tegelik käitumine ei ole skemaatilisel ega empiirilisel identsed. Inimeste raporteeritud käitumine erineb reaalsest käitumisest introspektsiooni piirangute ja vastuste kallutatuse pärast (Back, Schmukle, & Egloff, 2009).

Teine põhjus korrelatsioonide puudumise taga võib olla kasutatud mõõdikute madal sisemine reliaablus. Implitsiitsete meetodite püsiv väljakutse on saavutada märkimisväärset sisemist järjepidevust ja kordustesti reliaablust (Nosek, Greenwald & Banaji, 2007). Madal IATi reliaablus võib petlikult näidata, et implitsiitsed ja eksplitsiitsed joobeootused lahknevad, kuigi nad seda tegelikult ei tee, või ekslikult näidata, et implitsiitsed näitajad lähenevad, kuigi nad seda tegelikult ei tee (Rudolph *et al.*, 2008).

Lisaks implitsiitsete ja eksplitsiitsete ootuste seostele vaatasime ka isiksuse ja erinevat tüüpi joobeootuste vahelisi seoseid. Positiivsed korrelatsioonid näitavad, et inimesed ei oota eksplitsiitsel tasandil, et joobes olekuga kaasneksid väga suured muudatused isiksuseomaduste tasandil. Näiteks, kui inimene arvab, et tavaolekus on ta kõrge neurootilisusega, kirjeldab ta ennast ka joobeolekus suhteliselt kõrge neurootilisusega.

Teine uurimisküsimus oli seotud eksplitsiitsete ja implitsiitsete isiksusega seotud joobeootuste võimega ennustada joomismustrit. Tulemused näitasid, et joobeootused ennustavad osaliselt joomiskäitumist. Oodatav isiksusemuutus ei olnud oluline joodava koguse ja riskantse joomiskäitumise ennustaja. Küll aga olid joobeootused olulisteks teguriteks alkoholi tarbimisega kaasnevate probleemide ennustamiseks. Täpsemalt mängib olulist rolli eksplitsiitselt mõõdetud ootus avatuse kategoorias ja implitsiitselt mõõdetud ootus ekstravertsuse kategoorias. Eksplitsiitselt avatuse suurenemist ootavatel inimestel esineb suurema tõenäosusega palju alkoholiga seotud probleeme. Seevastu implitsiitselt joobeseisundit suureneva ekstravertsusega seostavatel inimestel esineb suurema tõenäosusega vähem probleeme.

Huvitaval kombel on need tulemused kaudselt vastuolus mitmete varasemalt noortega läbiviidud uuringutega. Varasemates uuringutes on ekstravertsus seostunud sooviga juua, et suurendada positiivseid emotsionaalseid seisundeid (Kuntsche, Knibbe, Gmel & Engels, 2006). Osad uuringud on leidnud, et joomise motivatsioon neid seisundeid suurendada, ennustab tugevalt alkoholiga seotud probleeme alaealiste ja noorte täiskasvanute seas Põhja-Ameerikas (Kuntsche, Knibbe, Gmel & Engels, 2005). Ekstravertsuse vastuolu põhjuseks võib olla see, et varasemates töödes räägitakse eksplitsiitsetest ootustest, antud töös räägitakse aga implitsiitsetest ootustest.

Avatusega seoses ei leitud konkreetseid alkoholitarbimisega seotud motivatsiooni dimensioone. Küll aga on leitud, et noortel, kes joovad toimetuleku põhjustel, on madalamad avatuse tasemed (Kuntsche *et al*, 2006). Joomine, et toime tulla negatiivsete emotsionaalsete seisunditega, on tugevalt seotud probleemidega, mis on tekkinud alkoholitarbimisega (Kuntsche *et al*, 2005). Avatust ei ole senistes ootustemudelites hästi esindatud, seega on meie tulemus uus ja oluline täiendus.

Varasemad uuringud on tegelenud joobeootuste pikema ahelaga. Uuritakse tegelikku isiksuseomadust, mis seostub joobeootusega, mis omakorda seostub käitumisega. Antud töös aga käsitletakse konkreetsemalt isiksuseomaduse muutumisega seotud joobeootusi. Varasemate töödega võrreldes erinevad tulemused viitavad, et oodatav isiksusemuutus on eraldiseisvalt huvitav nähtus.

Huvitav leid on ka see, et üks joomiskäitumist ennustav omadus on eksplitsiitne ja teine implitsiitne. Implitsiitsed ja eksplitsiitsed hoiakud võivad seletada sama käitumise erinevaid aspekte. Mõlemad hoiakute liigid omavad unikaalset panust käitumise ennustamisse ning mõnel juhul võib käitumist ennustada ainult üks hoiakute

liik (Perugini, 2005). Teine võimalus on, et implitsiitsed hoiakud ennustavad spontaanset käitumist ja eksplitsiitsed ennustavad kontrollitud käitumist (Perugini, 2005). Selle alusel võib oletada, et avatus uutele kogemustele joobeseisundis allub rohkem teadlikule kontrollile ning ekstravertsus seevastu on pigem spontaanselt ning automaatselt kontrollitud. Ekstravertne käitumine näib olevat tugevalt mõjutatud impulsiivsete protsesside poolt (Back, Schmukle, & Egloff, 2009).

Antud töö piiranguks on kindlasti IATi madal sisereliaablus. Madalat reliaablust tuleb arvestada antud uurimistöö tulemuste tõlgendamisel. Tulemusi tuleb võtta kui tendentsi näitajaid ning põhjalike järelduste tegemiseks tuleb teemat edasi uurida. Madalal sisemisel reliaablusel võib olla mitu põhjust. Antud töös kasutatakse IATi esimest korda isiksuseomadustega seotud joobeootuste uurimiseks. On võimalik, et kasutatud hoiaku objekti ja omaduste stiimulid ei ole kõige sobilikumad isiksuseomadustega seotud joobeootuste protsesside hindamiseks. Teine võimalus on, et isiksusega seotud joobeootused on liiga keerukad IATiga mõõtmiseks. Kolmandaks võis esituskordade arv jääda liiga madalaks. Antud töös oli madal esituskordade arv põhjendatud, kuna uurisime kõigi Suure Viisiku dimensioone. Tulemustele toetudes võiks edaspidi keskenduda avatusele ja ekstravertsusele, mis võimaldaks esituskordade arvu ja seeläbi reliaablust tõsta.

Veel üheks piiranguks antud töö juures võib olla valimi esinduslikkus. Katseisikud olid enamuses kõrgharidusega või kõrgharidust omandamas. Kuidas need tulemused laienevad mitmekesisemale populatsioonile, vajab uurimist.

Antud töö panus on nii teoreetiline kui ka praktiline. Esiteks kombineeriti autorile teadaolevalt esmakordselt isiksuseomadused implitsiitsete joobeootustega. Selle jaoks töötati välja isiksuseomadustega seotud joobeootuste mõõtmiseks IAT, mis võimaldab uue külje alt joobeootusi uurida. Tulemustele toetudes võib oletada, et implitsiitsed ja eksplitsiitsed meetodid mõõdavad erinevaid isiksuseomadustega seotud joobeootuste aspekte. Samuti selgus tulemustest, et eksplitsiitne avatus ning implitsiitne ekstravertsus ennustavad alkoholi tarbimisega seotud probleeme statistiliselt olulisel määral. Implitsiitseid isiksuseomaduste muutuse ootusi võib pidada oluliseks joobeootuste tahuks.

Kasutatud kirjandus

- Back, M. D., Schmukle, S. C., & Egloff, B. (2009). Predicting actual behavior from the explicit and implicit self-concept of personality. *Journal of Personality and Social Psychology; Journal of Personality and Social Psychology*, 97(3), 533.
- Dawson, D. A., & Room, R. (2000). Towards agreement on ways to measure and report drinking patterns and alcohol-related problems in adult general population surveys: the Skarpö Conference overview. *Journal of Substance Abuse*, 12(1-2), 1–21. doi:10.1016/S0899-3289(00)00037-7
- Gattol, V., Sääksjärvi, M., & Carbon, C.-C. (2011). Extending the Implicit Association Test (IAT): Assessing Consumer Attitudes Based on Multi-Dimensional Implicit Associations. *PLoS ONE*, 6(1), e15849. doi:10.1371/journal.pone.0015849
- Greenwald, A. G., McGhee, D. E., & Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(6), 1464–1480.
- Greenwald, A. G., Nosek, B. A., & Banaji, M. R. (2003). Understanding and using the Implicit Association Test: I. An improved scoring algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(2), 197–216. doi:10.1037/0022-3514.85.2.197
- Hofmann, W., Gawronski, B., Gschwendner, T., Le, H., & Schmitt, M. (2005). A Meta-Analysis on the Correlation Between the Implicit Association Test and Explicit Self-Report Measures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(10), 1369–1385. doi:10.1177/0146167205275613
- Jajodia, A., & Earleywine, M. (2003). Measuring alcohol expectancies with the implicit association test. *Psychology of Addictive Behaviors*, 17(2), 126–133. doi:10.1037/0893-164X.17.2.126

- Jones, B. T., Corbin, W., & Fromme, K. (2001). A review of expectancy theory and alcohol consumption. *Addiction*, *96*(1), 57–72.
doi:10.1080/09652140020016969
- Kaalep, H-J., Muischnek, K. Eesti kirjakeele sagedussõnastik. TÜ kirjastus, Tartu 2002, lk 205
- Konstabel, K., Lönnqvist, J., Walkowitz, G., Konstabel, K., & Verkasalo, M. (2012). The “Short Five” (S5): Measuring personality traits using comprehensive single items. *European Journal of Personality*, *26*(1), 13–29. doi:10.1002/per.813
- Kuntsche, E., Knibbe, R., Gmel, G., & Engels, R. (2005). Why do young people drink? A review of drinking motives. *Clinical Psychology Review*, *25*(7), 841-861.
doi:10.1016/j.cpr.2005.06.002
- Kuntsche, E., Knibbe, R., Gmel, G., & Engels, R. (2006). Who drinks and why? A review of socio-demographic, personality, and contextual issues behind the drinking motives in young people. *Addictive Behaviors*, *31*(10), 1844-1857.
doi:10.1016/j.addbeh.2005.12.028
- McCrae, R. R., & John, O. P. (1992). An Introduction to the Five-Factor Model and its Applications. *Journal of Personality*, *60*(2), 175-215.
- Moss, A. C., & Albery, I. P. (2009). A Dual-Process Model of the Alcohol–Behavior Link for Social Drinking. *Psychological Bulletin*, *135*(4), 516–530.
- Nosek, B.A., Greenwald, A.G. & Banaji, M. (2007). The Implicit Association Test as Age 7: A methodological and conceptual review. In Bargh. J.A. (Ed.), *Automatic processes in social thinking and behavior* (pp 265-292) New York: Psychology Press

- Orro, E., Martens, K., Leplane, L., Josing, M., & Reiman, M. (2015). Alkoholi turg, tarbimine ja kahjud Eestis (Rep.). Retrieved April 22, 2016, from https://intra.tai.ee/images/prints/documents/144774789351_Alkoholi_turg_2015.pdf
- Perugini, M. (2005). Predictive models of implicit and explicit attitudes. *British Journal of Social Psychology*, 44(1), 29–45. doi:10.1348/014466604X23491
- Rudolph, A., Schröder-Abé, M., Schütz, A., Gregg, A.P. & Sedikides, C. (2008). Through a Glass, Less Darkly? Reassessing Convergent and Discriminant Validity in Measures of Implicit Self-Esteem. *European Journal of Psychological Assessment*, 24(4), 273-281. doi: 10.1027/1015-5759.24.4.27
- Zinkernagel, A., Hofmann, W., Dislich, F. X. R., Gschwendner, T., & Schmitt, M. (2011). Indirect assessment of implicit disgust sensitivity. *European Journal of Psychological Assessment*, 27(4), 237–243. doi:10.1027/1015-5759/a000078
- Terracciano, A., Abdel-Khalek, A. M., Adam, N., Adamovova, L., Ahn, C. -k., Ahn, H. -n., Alansari, B. M., et al. (2005). National Character Does Not Reflect Mean Personality Trait Levels in 49 Cultures. *Science*, 310(5745), 96–100. doi:10.1126/science.1117199
- Uusberg, A., Mõttus, R., Kreegipuu, K., & Allik, J. (2012). Beliefs about the effects of alcohol on the personality of oneself and others. *Journal of Individual Differences*, 33(3), 138-145. doi:10.1027/1614-0001/a000084
- World Health Organization (2015) Alcohol. (n.d.). Retrieved April 22, 2016, from <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs349/en/>

Joobeootuste mõju alkoholi tarbimisele

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Maarja Liba